

Jarowiecki, Jerzy

Prasa społeczno-kulturalna, literacka i satyryczna w latach 1867-1918 we Lwowie

---

Rocznik Historii Prasy Polskiej 5/1(9), 25-57

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

T. V (2002) Z. 1 (9)
ISSN 1509-1074

**ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ**

**Socio-Cultural,
Literary and Satirical
Press in Lwow
in the Years 1867–1918**

**Prasa społeczno-
-kulturalna, literacka
i satyryczna w latach
1867–1918 we Lwowie**

Instytut Bibliotekoznawstwa
i Informacji Naukowej
Akademia Pedagogiczna
ul. Podchorążych 2
PL 30-084 Kraków

**Jerzy
JAROWIECKI**

KEY WORDS

The C19th Polish press, socio-cultural press, literary press, satirical press, the Lwow press, the press in the period of Galician self government

SŁOWA KLUCZOWE

prasa polska XIX w., prasa społeczno-kulturalna, prasa literacka, prasa satyryczna, prasa lwowska, prasa okresu autonomii galicyjskiej

ABSTRACT

The article discusses the socio-cultural, literary and satirical press published in Polish language in Lwow in the period of Galician self government (1867–1918). The author presents the conditions in which this press developed and demonstrates that the Lwow press had strong links with the literary and cultural developments in the city and throughout Galicia. He also quotes examples to demonstrate that the literary and cultural needs of a reader were catered for by means of supplements to and cultural and literary columns in the political daily and weekly press. The author identifies numerous titles and names of the editors and contributors to these periodicals, which he claims had a critical role in forming public opinion and promoting the rise of culture and national consciousness.

ABSTRAKT

Autor scharakteryzował prasę społeczno-kulturalną, literacką i satyryczną Lwowa w dobie autonomii galicyjskiej (1867–1918) wydawaną w języku polskim. Przedstawił warunki, w jakich ona powstawała, sformułował i udowodnił tezę o ścisłym związku lwowskiej prasy z literaturą i rozwojem kultury miasta i Galicji. Dowiódł na licznych przykładach, że w zakresie problematyki literackiej i kulturalnej czytelnik głównie był obsługiwany przez dodatki i kolumny kulturalno-literackie dzienników i tygodników politycznych. Ustalił liczne tytuły i dziesiątki nazwisk redaktorów i współpracowników. Sformułował opinię, że prasa lwowska decydująco wpływała na kształtowanie opinii publicznej i rozwój kultury oraz świadomości narodowej,

Streszczenie

Prasa społeczno-kulturalna, literacka i satyryczna w dobie autonomii galicyjskiej we Lwowie stanowiła skromną część tytułów prasowych wśród ustalonych przez autora 1120 (w tym w języku polskim 957). Autor scharakteryzował warunki, w jakich ona powstawała, formułując tezę o ścisłym związku prasy lwowskiej z literaturą i jej twórcami, co korzystnie wpływało na rozwój kulturalny miasta i całej Galicji. Podjął też próbę zweryfikowania opinii o tym, że w połowie XIX wieku Lwów był „pustynią kulturalną”. Okres autonomii galicyjskiej spowodował żywiołowy rozwój prasy, w tym też czasopism literackich, społeczno-kulturalnych i satyrycznych. Udowodnił tezę, że w zakresie problematyki kulturalnej i literackiej czytelnik we Lwowie głównie — poza wyjątkami — obsługiwany był przez dodatki i kolumny kulturalno-literackie dzienników, bowiem na łamach prasy codziennej i tygodników politycznych wiele miejsca poświęcano literaturze i problemom kultury. Omówił przykładowo dodatki do „Gazety Lwowskiej”, w tym „Przewodnik Naukowy i Literacki”, „Dodatek Literacki do Dziennika Polskiego”, głównie dodatki do „Kuriera Polskiego” („Dodatek Literacki do Kuriera Polskiego”, „Tydzień”, „Na ziemi naszej”), do „Słowa Polskiego” („Tygodnik Literacki i Artystyczny”). Omówił liczne tytuły czasopism literackich (m.in. „Dziennik Literacki”, „Świt”, „Strzecha”, „Tydzień Literacki i Artystyczny”, „Ruch Literacki”, „Mrówkę”, „Przegląd Lwowski”, „Przegląd Społeczny. Pismo Naukowe i Literackie”, „Ognisko Domowe”), a także liczne periodyki satyryczno-humorystyczne (m.in. „Chochlik”, „Śmigust”, „Szczutek”, „Pociągiciel”, „Różowe Domino”). Wymienił dziesiątki nazwisk redaktorów, współpracowników, autorów piszących na łamach pism. W zakończeniu stwierdził, że prasa lwowska w okresie autonomii stała się ważnym czynnikiem wpływającym na kształtowanie opinii publicznej, rozwój kultury i świadomości narodowej.

Prasa społeczno-kulturalna i literacka we Lwowie w dobie autonomii galicyjskiej stanowiła stosunkowo skromną część tytułów prasowych na tle innych, ukazujących się w latach 1867–1918. Ich ustalenie nasuwało wiele trudności, zważywszy, że do niedawna nikt dokładnie nie wiedział, ile tytułów prasowych ukazywało się w interesującym nas okresie¹.

Zmierzając do próby sporządzenia w miarę pełnego rejestru pism polskich ukazujących się we Lwowie, poddano analizie istniejące różne bibliografie i spisy tytułów czasopism, a także ważniejsze opracowania. Warto tytułem przykładu na wstępie wyniki te przedstawić. W fundamentalnej *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera znajdują się opisy 84 tytułów pism lwowskich wydanych w latach powojennych². Znawca prasy i bibliograf polski Stanisław Jarkowski w roku 200-lecia prasy polskiej w 1930 roku zarejestrował tylko dwadzieścia — jego zdaniem — najważniejszych tytułów. Według wcześniejszych jego obliczeń we Lwowie przed 1914 rokiem ukazywało się 12 gazet i 205 czasopism w języku polskim³. W najpełniejszym *Spisie tytułów czasopism polskich* sporządzonym w Pracowni Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX wieku IBL PAN przez Aleksandrę Garlicką, odnotowano 801 tytułów⁴. Spośród nich autorzy drugiego tomu *Historii prasy polskiej* przedmiotem uwagi uczynili tylko 153 tytuły⁵. Stanisław Antoniewicz, sporządzając bibliografię czasopism rolniczych, uwzględnił tylko 24 tytuły ukazujące się w interesujących nas latach we Lwowie⁶, ale już Irena

---

¹ Autor od wielu lat prowadzi badania nad dziejami prasy lwowskiej; przygotowując jej monografię, publikując liczne artykuły oraz książki na jej temat. Szkic ten stanowi fragment książki pt. *Prasa lwowska w latach 1864–1918. Bibliografia* (w druku).

² K. Estreicher, *Spis alfabetyczny czasopism i pism zbiorowych od najdawniejszych czasów* [w:] *Bibliografia polska 1800–1880*, t. 4. Kraków 1870, s. 240–266.

³ S. Jarkowski, *Najstarsze pokolenie prasowe w roku 200-lecia prasy w Polsce. Szkic bibliograficzno-statystyczny*, Warszawa 1930, s. 7–8; Tenże, *Statystyka prasy polskiej*, „Książka” 1914, nr 8/12, s. 247.

⁴ A. Garlicka, *Spis tytułów prasy polskiej 1865–1918*. Warszawa 1978.

⁵ *Historia prasy polskiej*, red. J. Łojek. *Prasa polska 1864–1918*, Warszawa 1976. Zob. Indeks czasopism.

⁶ S. Antoniewicz, *Zarys bibliograficzny polskiego czasopiśmiennictwa rolniczego i pokrewnego na ziemiach polskich za okres 200 lat (1755–1955)*, Warszawa 1983.

Turowska-Bar w swej książce o czasopiśmie dla wsi zwiększyła liczbę tych czasopism do 60⁷. W bibliografiach prasy sportowej Maria Jasińska odnotowała 14 tytułów⁸, a Bogdan Tuszyński pisał tylko o 7 czasopiśmie sportowych ukazujących się we Lwowie⁹, natomiast autorzy bibliografii polskich czasopism pedagogicznych zarejestrowali 27 tytułów lwowskich¹⁰, zaś Andrzej Meissner 20 tytułów. J. Myśliński, pisząc o nakładach prasy społeczno-politycznej w latach 1881–1913, odnotował 148 tytułów wydawanych w języku polskim we Lwowie¹¹. J. Bujak zarejestrował 61 tygodników ukazujących się w tym mieście w latach 1864–1900¹². Otrzymaliśmy zatem różne informacje dalekie od kompletności. Liczne kwerendy bibliograficzne w głównych polskich bibliotekach oraz we Lwowie — mimo niekompletności zbiorów — pozwoliły na nowe ustalenia. Przedstawione zostały podczas naukowej konferencji nt. „Książki, czasopisma, biblioteki Krakowa i Lwowa w XIX wieku” w 1994 r., a następnie je opublikowano. Wtedy stwierdzono, że w latach 1864–1918 we Lwowie ukazywało się 951 tytułów prasowych w języku polskim (955, gdy za podstawę obliczeń przyjęto tytuł pierwotny i wtórny)¹³. Piszący te słowa ostatnio ustalił, że w latach 1864–1918 we Lwowie ukazywało się 1120 tytułów prasowych, w tym 957 wydawano w języku polskim, pozostałe przede wszystkim w języku ukraińskim (110), ale też w żydowskim (16), niemieckim (23), francuskim, i łacińskim (14), esperanto (1), wydano też 139 kalendarzy i 20 jednodniówek.

⁷ I. Turowska-Bar, *Polskie czasopisma o wsi i dla wsi od XVIII w. do 1960 r. Materiały bibliograficzno-katalogowe*, Warszawa 1963.

⁸ M. Jasińska, *Bibliografia czasopism sportowych w Polsce 1881–1981*, Warszawa 1983.

⁹ B. Tuszyński, *Prasa i sport 1881–1981. Wydawnictwo z okazji 100-lecia prasy sportowej*. Warszawa 1981; tenże, *Sprintem przez prasę sportową*, Warszawa 1975.

¹⁰ S. Możdżeń, J. Musiał: *Bibliografia polskich czasopism pedagogicznych (do 1979)*, Kielce 1981. Zob. też: A. Karbowski, *Polskie czasopisma pedagogiczne*, Warszawa 1912; A. Meissner, *Polskie czasopisma pedagogiczne Lwowa i Krakowa w okresie autonomii galicyjskiej w latach 1868–1918*, [w:] *Książki, czasopisma, biblioteki Krakowa i Lwowa XIX i XX wieku*, red. J. Jarowiecki, Kraków 1993, s. 58–74.

¹¹ J. Myśliński, *Nakłady prasy społeczno-politycznej...* Pisząc o nakładach tytułów czasopism społeczno-politycznych wymienił 52 pisma ukraińskie, 31 żydowskich, 3 niemieckie, 1 rosyjskie, 1 francuskie.

¹² J. Bujak, *Informacja o książce w prasie w tygodnikach galicyjskich 1772–1900*, Kraków 1989.

¹³ J. Jarowiecki, *Typologia i statystyka prasy lwowskiej w latach 1864–1939*, [w:] *Kraków-Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. IV, Kraków 1999, s. 209–252.

Różnorodność prasy lwowskiej w latach po powstaniu styczniowym oraz w okresie autonomii galicyjskiej, jej liczba tytułów i możliwość oddziaływania oraz spełniania różnych funkcji zależne były od wielu czynników, nie do końca rozpoznanych. Najwięcej wiemy o warunkach politycznych, prawno-ustrojowych, trochę mniej o gospodarczych, kulturowych, technicznych. Szczególne piętno na rozwoju prasy lwowskiej wywarło austriackie prawo prasowe, które obowiązywało też w Galicji. Wynikało ono z przepisów ustawy prasowej z 17 grudnia 1862 roku oraz zarządzeń wykonawczych, na podstawie których powoływano w większych miastach specjalnych urzędników prokuratury, sprawujących nadzór sądowy w sprawach prasowych. Prawo prasowe wymagało od wydawców periodyków (za druk periodyczny uważano pisma ukazujące się co najmniej 1 raz w miesiącu) uzyskania licencji na wydawanie oraz dostarczania przez drukarzy prokuraturze przed wprowadzeniem do kolportażu egzemplarza obowiązkowego; wprowadzono też wysokie kaucje (obowiązek składania kaucji zniesiono 9 lipca 1894). Kaucją objęte były dzienniki i tygodniki, natomiast nie dotyczyła ona dwutygodników i miesięczników. W tej sytuacji pojawiały się próby obejścia zakazów przez wydawanie tygodników pod dwoma tytułami, np. w przypadku periodyków „Chata” i „Nowiny”, „Wieniec” i „Pszczółka”. System koncesyjny został zniesiony po uchwaleniu w 1867 roku konstytucji, która zapewniała prasie wolność słowa w określonych przepisami granicach. 23 maja 1873 r. weszła w życie ustawa karna w sprawach prasowych: krępująco i uśmierzająco działała cenzura represyjna, stosowano kary i konfiskaty orzekane przez sądy nawet za drobne przekroczenia prawa prasowego, zakazy rozprowadzania pisma czy też odebranie debitu pocztowego periodykom zagranicznym. Nie ułatwiał też rozwoju prasy tzw. stempel dziennikarski (zniesiony od 1 stycznia 1900) oraz stosowany podatek od ogłoszeń. Zniesienie stempla dziennikarskiego przyczyniło się do zwiększenia nakładów. Z biegiem lat działania cenzury liberalizowano, tak że przed wybuchem pierwszej wojny światowej prawo prasowe nie było główną przyczyną decydującą o rozwoju prasy¹⁴. Niewątpliwie występowały też tu inne czynniki, przede wszystkim zróżnicowanie narodowościowe, stan oświaty,

---

¹⁴ A. Heck, *Austriackie prawo prasowe*, Lwów 1891. Zob. też: J. Myśliński, *Prasa polska w Galicji w dobie autonomicznej 1867–1918*, [w:] *Prasa polska w latach 1864–1918*, Warszawa 1976, t. 2, s. 117.

wysoki stopień analfabetyzmu, warunki finansowe, ale te zjawiska stały się przedmiotem rozważań przy innej okazji¹⁵.

Wspomniano, iż w latach 1864–1918 we Lwowie ukazywały się 1120 tytułów prasowych¹⁶. Zauważyć należy, że w Galicji lata bezpośrednio po powstaniu styczniowym, uważane powszechnie za lata zastoju, wpływały też niekorzystnie na rozwój prasy. W roku 1864 we Lwowie ukazywało się 27 tytułów, w dwa lata później — 31. Dopiero uzyskanie przez Galicję autonomii spowodowało wyraźne ożywienie gospodarcze i kulturalne, powstały też korzystniejsze warunki polityczne dla rozwoju prasy we Lwowie. Potwierdza to wzrost tytułów: w 1867 roku było 35, 10 lat później ukazywało się już 70 pism, w 1890 roku — 105, a w 1912 — 248. Oznacza to, że w porównaniu ze stanem z 1864 roku liczba pism w 1912 roku wzrosła ponad 3 razy. Tempo wzrostu pism było ogromne: 1864 r. — 100%, 1912 r. — 800%. Gwałtowny spadek rozpoczął się w 1915 roku (138 tytułów), ale i tak ich liczba była ponad 5 razy wyższa w porównaniu z 1864 rokiem. W 1918 roku ilość wydawanych tytułów wzrosła do 152. Zaznaczyć trzeba, że tempo wzrostu było zróżnicowane w różnych grupach pism. Najwyższe występowało wśród prasy ogólnoinformacyjnej, czasopism społeczno-politycznych, fachowych i humorystyczno-satyrycznych.

Wszelkie zmiany liczby tytułów prasowych były odzwierciedleniem tzw. ruchu wydawniczego, żywotności prasy, czyli zakładania i likwidowania pism. Udało się ustalić, że spośród 1120 tytułów ukazujących się we Lwowie w okresie popowstaniowym największą liczbę stanowiły efemerydy, kończące często swój żywot po kilkunastu numerach, i tak 329 tytułów nie istniało dłużej niż jeden rok; od jednego do dwóch lat utrzymało się 160 tytułów, od trzech do pięciu lat — 169 pism, od 6 do 10 lat przetrwało 111 periodyków, od 11 do 15 lat 55 tytułów, 24 wychodziło przez 16 lat do 20 lat, 51 — do trzydziestu, a 52 przetrwały powyżej 30 lat (w niektórych przypadkach nie udało się ustalić czasu ukazywania się). Dodać trzeba, że pierwszą wojnę światową

---

¹⁵ Por. J. Jarowiecki, *Prasa lwowska w latach 1864–1918, bibliografia*, Kraków 2002.

¹⁶ Dokonano korekty ilości tytułów wymienionych w art. J. Jarowieckiego pt. *Prasa lwowska w dobie powstaniowej*, [w:] *Życie społeczno-kulturalne ziem polskich w dobie powstaniowej (1864–1914)*, red. M. Adamczyk i A. Notkowski, Kielce–Warszawa 1993 s. 224–243. Weryfikacja materiału bibliograficznego w oparciu o zachowane zbiory prasy we Lwowie spowodowała wyłączenie kilkunastu tytułów, uznano je za wydawnictwa seryjne.

wą przetrwało łącznie 95 pism, z których aż 28 ukazywało się do 1939 roku.

Częstotliwość ukazywania się poszczególnych pism we Lwowie była różnaita, ale ustalono ją jedynie w odniesieniu do 832 tytułów: dzienników było 51, tygodników¹⁷ 171, dwutygodników — 217, miesięczników — 183, dwumiesięczników — 7, kwartalników — 23, półroczników — 3, roczników — 49. W pozostałej grupie 128 pism ukazywało się nieregularnie, w 186 przypadkach nie ustalono częstotliwości. W świetle powyższego można stwierdzić, że przewagę miały czasopisma o małej częstotliwości. Przewaga czasopism dwutygodniowych i miesięcznych wynikała stąd, że prawo prasowe Austrii — o czym wcześniej wzmiankowano — wymagało od wydawców złożenia kaucji, gdy zamierzali wydawać dziennik lub tygodnik.

Zebrane tytuły prasy lwowskiej poddano wstępnej klasyfikacji tematycznej, uwzględniając przy tym częściowo ustalenia innych badaczy, przyjmując za podstawę zawartość treściową pism. Ujawniła się ogromna różnorodność tematyczna. Najliczniejszą grupę stanowiły *czasopisma społeczno-polityczne* (w statystykach austriackich jawił się termin „pisma polityczne”) — było ich 134 (14,2%) oraz *czasopisma fachowe* — 122 tytuły (12,9%). Trzecią poważną grupę stanowiła *prasa ogólnoinformacyjna* — 90 tytułów (9,6%). Z innych grup wymienić można *czasopisma prawno-administracyjne i urzędowe* (58 — 6%), *społeczno-kulturalne* (70 — 7,9%), *humorystyczno-satyryczne* (50 — 5,9%), *religijne* (50 — 5,9%), *naukowe* (49 — 5,2%), *literacko-artystyczne* (49 — 5,2%), *rolnicze* (36 — 4,9%), *medyczno-przyrodnicze* (23 — 2,4%), *przemysłowo-techniczne* (24 — 2,5%), *dla dzieci i młodzieży oraz szkolne* (52 — 5,4%), *pedagogiczne* (34 — 4,5%), *kobiece* (25 — 2,6%), *ekonomiczne* (14), *sportowe* (15), *bibliograficzne i bibliotekarskie* (28 — 2,7%), *statystyczne* (6), *geograficzne* (4), *wojskowe* (11) — pozostałych nie sklasyfikowano.

Biorąc pod uwagę dominujące funkcje społeczne pism, stwierdzić można, że we Lwowie ukazywała się prasa informacyjna, prasa opinii, informacyjno-publicystyczna, prasa edukacyjna, hobbystyczna (filatelistyka). Pisma adresowane były do różnych kręgów odbiorców: miały charakter uniwersalny, adresowano je do uczonych, nauczycieli, do mieszkańców wsi — rolników, leśników, artystów, kobiet, wojskowych, miłośników książki i bibliotekarzy, do dzieci i młodzieży itd.

---

¹⁷ Bujak, pisząc o tygodnikach galicyjskich, wymienił 61 tytułów. Por. *Informacja o książce...*, s. 17.

Różnorodny był status organizacyjno-instytucjonalny pism we Lwowie (autor obliczył, iż było 213 wydawców). Były pisma związane z ugrupowaniami politycznymi, pisma podległe władzom administracyjnym, urzędom i instytucjom państwowym, pisma wydawane przez instytucje i towarzystwa gospodarcze, była też prasa wyznaniowa, związana z hierarchią kościelną i poza nią, pisma organizacji młodzieżowych i szkolnych, prasa wydawana przez wszelkiego rodzaju spółki cywilne i dziennikarskie, a także pisma wydawane przez osoby fizyczne. Często status początkowy pism ulegał zmianie, np. pismo najpierw wydawane przez osobę fizyczną następnie przejęte było przez spółkę.

Niewątpliwie trudno w krótkim artykule zarysować pełny obraz dziejów lwowskiego czasopiśmiennictwa społeczno-kulturalnego i literackiego w okresie autonomii galicyjskiej, bowiem — zdaniem Bronisława Nadolskiego, wyrażonym w 1936 roku na łamach „Pamiętnika Literackiego” — „sąd o literackich możliwościach Lwowa wypada bardzo przykro”¹⁸. W opinii tej nie był odosobniony. Wiele lat wcześniej w swoich pamiętnikach Wincenty Pol dowodził, że Galicja, w tym też Lwów, w połowie XIX wieku była „pustynią kulturalną”¹⁹. Przesadna to opinia, bowiem z przytoczonych powyżej szacunkowo danych rzecz przedstawia się nieco inaczej. Niewątpliwie sytuacja polityczna przed okresem autonomii w Galicji, nie sprzyjała znanemu rozwojowi życia literackiego, słaby zaś rozwój czasopiśmiennictwa galicyjskiego w pierwszej połowie XIX wieku potwierdzać może pogląd wyrażony po latach przez B. Nadolskiego. Prawdą jest bowiem, że polityka władz austriackich zmierzała przy pomocy cenzury i innych restrykcyjnych działań do pełnej germanizacji tej części polskich ziem. Swoisty marazm szlachty pogłębiał pogląd o kulturalnej i umysłowej „nędzy Galicji”. Wincenty Pol pisał: „To, co ruchem i życiem literackim nazywają, tego nie ma we Lwowie zupełnie. I skąd by się wziąć miało, kiedy nikt o tym nie myśli. Znaleźliby się wprawdzie ludzie, którzy by pracować mogli, ale trudno jest, aby dali to, czego nic nie mają — a tu trzeba funduszków i nie tylko umysłowych sił, ale trochę *savoir faire*, a pieniędzy jak najwięcej. Jednak, że to my zawsze wolimy składać grzechy nasze na drugich, a więc zasłaniając się niemożnością”²⁰.

---

¹⁸ B. Nadolski, *Lwowskie czasopiśmiennictwo literackie w XIX wieku*, „Pamiętnik Literacki” 1936, nr 3, s. 453.

¹⁹ W. Pol, *Pamiętniki*, oprac. K. Lewicki, Kraków 1960, s. 249.

²⁰ W. Pol, *op. cit.*

W latach 1864–1918 czasopisma literackie stanowiły dużą, ale dość zróżnicowaną grupę periodyków, w której liczne nie miały wyraźnego profilu. Można zaryzykować pogląd, że czasopism wyłącznie literackich, tzn. publikujących utwory literackie i wyłącznie zajmujące się problematyką literacką oraz kulturalną było niewiele. W tej grupie znajdowały się bowiem periodyki literacko-naukowe, kulturalno-społeczne, literacko-rozrywkowe, co często wyrażano w ich tytułach. Poświęcone były problematyce szeroko pojętej kultury, w tym też historii i filozofii, wypowiadały się też na tematy o charakterze ogólnym, nie pomijając problemów aktualnych, politycznych czy społecznych. Ich efemeryczny charakter nie był jednak w stanie wpływać w sposób istotny na opinię publiczną, nie miały też wyraźnego programu. Ale informowały o współczesnych prądach, popularyzowały naukę, ogarniały całokształt życia umysłowego w kraju i na emigracji, potrafiły też nawiązywać kontakt z czytelnikami. Wspomagane były przez liczne tygodniki polityczno-informacyjne, a także przez pisma codzienne. Dodać bowiem należy, że prasa codzienna, torując drogę różnym doktrynom ekonomicznym, narodowemu uświadomieniu szerokich kręgów społecznych, obok podstawowej funkcji informacyjnej, niezależnie od środowiska ideowo-politycznego, które reprezentowała, pełniła istotną funkcję kulturoznawczą, użyczając swych łamów twórcom literatury i ludziom nauki, czytelnikom zaś udostępniała teksty literackie polskie i obce oraz wiedzę o szeroko pojętej kulturze. Często okresowo spełniała funkcję czasopism literackich. Przykładem może być dwutygodnik „Dzwonek. Pismo dla ludu”, wydawane w latach 1859–1874 przez Edwarda Winiarza²¹, którego pierwszym redaktorem był dziennikarz i literat, Bruno Bielawski²². W ciągu dziesięciu lat wielokrotnie zmieniali się redaktorzy periodyku. Następcą Bielawskiego był Juliusz Starkeł, pisarz i publicysta, redaktor „Dziennika Literackiego”, po nim redakcję objął Bernard Kalicki, historyk i publicysta²³. Następnie redaktorem został Władysław Łoziński, historyk kultury, zaś ostatnim redaktorem był Stanisław Nowiński, pisarz, nauczyciel i dzienni-

---

²¹ K. Bielska, J. Zdrada, *Winiarz Edward Józef*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 961–962.

²² A. Bar, *Bielawski Bruno Franciszek*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Kraków 1936, s. 36.

²³ M. Tyrowicz, *Kalicki Bernard*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 11, Wrocław 1964, s. 445–446.

karz²⁴. Na jego łamach publikowano liczne teksty literackie z okresu Oświecenia i Romantyzmu, zamieszczano wiersze Adama Mickiewicza, Edmunda Wasilewskiego, Teofila Lenartowicza, Władysława Syrokomli. Tu debiutowali chłopscy poeci: Sebastian Leńczka, Ignacy Ślusarczyk, Juliusz Ligoń. Prozę reprezentowały utwory Mieczysława Romanowskiego, Walerego Łozińskiego, Brunona Bielawskiego. W każdym też niemal dzienniku ukazującym się we Lwowie drukowano materiały literackie, najczęściej w specjalnie wydzielonym miejscu pojawiały się felietony, powieści w odcinkach, nowele, utwory wierszowane, recenzje literackie i teatralne. Przykładem mogą być „Gazeta Lwowska”, szczególnie pod redakcją Adama Krechowickiego, „Dziennik Polski” (przede wszystkim za red. Henryka Rewakowicza), „Kurier Lwowski”, które prowadziły nawet specjalne dodatki zawierające materiały literackie. Zauważyć też wypadnie, że dołączanie dodatków do gazet wpływało na ich pozycję na rynku czytelnicy. Dużym powodzeniem cieszyły się: „Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej” (1867–1869) pod red. Franciszka Krattera²⁵; „Dodatek Literacki do Dziennika Polskiego” (1887–1895) redagowany przez Stanisława Rossowskiego oraz „Echo Literackie. Dodatek Tygodniowy do Dziennika Polskiego” (1897–1898) pod red. zdolnego nowelisty Izzydora Kuniewicza; „Dodatek Literacki do Naszego Przeglądu” (1885). Na szczególną uwagę zasługują dodatki do „Kuriera Lwowskiego”: „Dodatek Literacki do Kuriera Polskiego” (1883–1892) pod red. Franciszka Henryka Richtera, „Tydzień” — dodatek w latach 1893–1906 r. oraz „Na ziemi naszej” w latach 1909–1911 — dwutygodniowy radykalny dodatek, redagowane przez Bolesława Wyśloucha. „Tydzień” zajmował ważne miejsce wśród czasopism społeczno-kulturalnych i literackich nie tylko Lwowa — wśród autorów znajdowali się przedstawiciele środowisk twórczych i naukowych Galicji, Królestwa Polskiego i Wielkopolski, skromnie reprezentowany był Kraków. „Tydzień” odegrał niemałą rolę w rozbudzaniu życia umysłowego, popularyzował literaturę polską i obcą, ogłaszał rozprawy historyczne, zaznajamiał z osiągnięciami myśli naukowej, którym poświęcał określone działy: *Artykuły treści społecznej, literackiej i naukowej, Beletrysty-*

---

²⁴ K. Korzon, *Nowiński Stanisław*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 634; T. Bujnicki, *Władysław Łoziński 1843–1913*, [w:] *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku*, t. 3: *Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu*, Warszawa 1969, s. 369–391.

²⁵ W. Bruchnalski, *Historia „Gazety Lwowskiej”*, [w:] *Stulecie „Gazety Lwowskiej”*, t. 1, cz. 1–2, Lwów 1911.

ka, *Życiorysy i wspomnienia, Nowe książki i przeglądy pism* itp. Od 1902 roku ukazywał się pod zmienionym tytułem: „Dodatek Literacko-Naukowy Kuriera Lwowskiego”. Wśród autorów znalazł się m.in. Franciszek Jaworski, Kazimierz Józef Gorzycki, Kazimierz Rakowski, Henryk Biegeleisen, Iwan Franko, Maria Wysłouchowa, Bronisław Schwarz, Bolesław Limanowski²⁶. Sam „Kurier Lwowski” mniej zajmował się literaturą. Będąc pismem wspierającym ludowców, skupił wokół siebie dobre pióra literackie: Adama Zagórskiego, którego felietony teatralne ożywiały treść dziennika; Franciszka Jaworskiego, historyka-felietonistę, piszącego artykuły i opowiadania o przeszłości miasta; Bogdana Janusza, autora studiów o Podolu, prac archeologicznych; Jana Pietrzykowskiego, autora rozlicznych wierszy, rozmiłowanego w poezji Juliusza Słowackiego.

Efemeryczny charakter miał „Tygodnik Literacki. Artystyczny” jako dodatek do dziennika „Słowo Polskie” (1899), redagowany przez Jana Kasprowicza, drukujący wiele przekładów z najnowszej literatury zachodniej oraz miejscowych modernistów, m.in.: L. Staffa, B. Ostrowską, M. Wolską, J. Żuławskiego, J. Ruffera, W. Brzozowskiego. Z pism literackich czy też literacko-politycznych wymienić można „Hasło. Pismo Polityczno-Literackie” (1865), ukazujące się trzy razy tygodniowo pod redakcją Władysława Zawadzkiego i Tadeusza Nowakowskiego, przede wszystkim zaś „Dziennik Literacki” (1852–1870), którego kolejnymi redaktorami byli: Karol Szajnocha²⁷, Felicjan Łobeski, Wojciech Maniecki, Henryk Schmitt, Jan Dobrzański. W dobie autonomicznej szczególne miejsce „Dziennik” zawdzięczał redaktorom Juliuszowi Starkłowi²⁸, nazywanemu królem felietonów lwowskich, które zdobywały wielką popularność, ustępując jedynie kronikom Jana Lama, a następnie Władysławowi Łozińskiemu, znakomitemu historykowi i zarazem dziennikarzowi, który od 1873 roku zamienił „Dodatek Miesięczny do Gazety Lwowskiej” na „Przewodnik Naukowy i Literacki”, tworząc wokół niego ośrodek młodych talentów naukowych i literackich. Pismo cieszyło się dużą popularnością i odegrało ważną rolę w omawianej grupie czasopism. Prowadziło m.in. działy: *Historia, Literatura, Filozo-*

---

²⁶ „Tydzień” 1893–1906, opr. F. Lichodziejewska; „Na Ziemi naszej” 1909–1911, opr. A. Radkowska. *Bibliografia zawartości*, Wrocław 1959. Zob. też: J. Bujak, „Tydzień”, „Zeszyty Prasoznawcze” 1989, nr 2, s. 63–70.

²⁷ K. Kantecki, *Żywoć Karola Szajnochy*, [w:] *Dzieła Karola Szajnochy*, t. 10, Warszawa 1878, s. 305–315.

²⁸ K. Lewicki, *Juliusz Starkel...*

fia, *Pamiętniki i historia obyczajowa, Kronika literacka, Zapiski bibliograficzne*. Do 1883 r. redagował je W. Łoziński, następnie redakcję objął Adam Krechowiecki, powieściopisarz, dramaturg, krytyk literacki i teatralny. Poświęcone było m.in. literaturze, historii i problemom kultury, skupiło wokół redakcji setki autorów: pisarzy, poetów, artystów i uczonych. Przykładowo wymieńmy niektórych: Adam Asnyk, Władysław Bełza, August Bielowski, Piotr Jaksza-Bykowski, Henryk Sienkiewicz, Franciszek Rowita-Gawroński, Tadeusz Manteuffel, Adam Bełcikowski. W okresie, gdy redaktorem naczelnym był W. Łoziński, w piśmie dominowała problematyka historyczna (56%), literaturze poświęcano zaledwie 19%. Natomiast za redakcji A. Krechowieckiego ilość rozpraw historycznych uległa zmniejszeniu (do 42% w 1909 r.), wzrosła natomiast początkowo problematyka literacka do 26%, by po roku 1909 zmaleć do 22%. Ludwik Finkel pisał po latach: „Jako redaktor «Dziennika Literackiego» nadał mu od razu cechy swojej wybitnej indywidualności literackiej, sam pisząc wiele i pilnie czuwając nad wszystkimi artykułami, które pomieszczał w redagowanym przez siebie piśmie. Okazał również nieposzedni talent w organizowaniu wspólnej pracy, ponieważ utworzył rychło stałe grono współpracowników”²⁹.

Portret redaktora i pisarza z tych czasów przekazał w swoich *Pamiętnikach* Kazimierz Chłędowski: „Prawie brzydki, ale o bardzo znaczącej fizjonomii, dużymi, czarnymi, niesfornymi włosami, o kroku śmiałym, szerokim, zdawał się świat mierzyć pewny, że dojdzie do celu. Obdarzony wielką pamięcią, mnóstwo czytając, umiał w rozmowie co chwilę jak rakiety puszczać jakieś nieznanne anegdotki, cytować powiedzenia sławnych ludzi, popisywać się erudycją, która na razie olśniewała, a po chwili trochę męczyła”³⁰.

Dodać też można, że „Łoziński ucieleśnił bezcielesny dotąd ideał chudych literatów: pobieranie prawdziwych, gotówką wypłacanych honorariów”³¹. „Dziennik Literacki”, przeciwstawiający się krakowskiemu stańczykom, w początkowym okresie ukazywania się przygotował czytelników swymi wypowiedziami do powstania narodowego, by po upadku

²⁹ L. Finkel, *Historia „Gazety Lwowskiej” (1873–1883)*, [w:] *Stulecie „Gazety Lwowskiej” 1811–1911*, Lwów 1911, t. 1, cz. 1, s. 208.

³⁰ K. Chłędowski: *Pamiętniki*, t. 1, Kraków 1957, s. 171–172.

³¹ Por. A. Chołoniewski, *Nieśmiertelni: fotografie literatów lwowskich*, Lwów 1908, s. 8; Ł. Charewiczowa, *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938, s. 112, 169. O „Przewodniku Naukowym i Literackim” zob. J. Kleiner, *Historia „Przewodnika Naukowego Literackiego”, 1872–1911*, [w:] *Stulecie „Gazety Lwowskiej”*, Lwów 1912, t. 2, cz. 3.

powstania styczniowego głosić program pracy organicznej, popularyzować filozofię pozytywistyczną, liberalną myśl, przy zachowaniu pamięci dla powstańczej tradycji³² i kultu dla poezji romantycznej. W latach 1865–1866 Kazimierz Chłędowski ogłosił cykl artykułów (*Spekulacja, doświadczenie i dążności realistyczne, Teraźniejsze zasady materialistów, Siła w historii*), opowiadając się w nich za poznaniem empirycznym, informował o teoriach pozytywistycznych i materialistycznych, o koncepcjach Darwinowskiej walki o byt, próbując ją zastosować do procesu historycznego. Stefan Pawlicki, opowiadając się za naukowymi poglądami na pochodzenie człowieka, wskazywał też na rolę czynników materialnych na rozwój społeczeństwa (*Przemiany człowieka*). Ten kierunek miał znakomitych przedstawicieli: A. Bełcikowskiego, K. Chłędowskiego, L. Kubalę, K. Liskego, W. Sabowskiego, J. Supnińskiego, J. Szujskiego. W „Dzienniku...” pisali m.in.: J. Dzierzkowski, M. Bałucki, K. Widman, J. Zachariasiewicz, W. Zawadzki. Tu debiutowali M. Romanowski, A. Pajgert, A. Asnyk. Na łamach pisma publikowano m.in. poezje Edwarda Odyńca, Kajetana Koźmiana, Romana Zmorskiego, Juliusza Słowackiego, J. W. Goethego (w przekładzie Wiktora Bawarowskiego), a także publicystykę Augusta Bielowskiego (zajmował się dziejami Galicji), Oswalda Balzera (historyk ustroju i prawa polskiego), Lucjana Tatomira (popularyzator dziejów Polski), Ludwika Kubali (od 1873 roku drukował tu swe szkice historyczne). Stale pisywali tu Aleksander Hirschberg, Wojciech Kętrzyński, Antoni Prohaska, K. Liske, S. Smolka, J. Szujski, M. Bobrzyński. Literaturą zajmowali się K. Chłędowski, K. Estreicher, P. Chmielowski, J. Kallenbach, A. Małecki, R. Pilat, M. Szyjkowski, J. Tretiak. Obok rozpraw historyczno-literackich, publikowano przegląd literatury polskiej i obcej, biografie pisarzy, nieznane dotąd korespondencje A. Mickiewicza, J. Słowackiego, Z. Krasieńskiego, J. B. Zaleskiego i in.

Skupiając znanych autorów reprezentujących poglądy demokratyczno-liberalne, redakcja nawiązywała do tradycji walk narodowych, ale przeciwstawiała się apoteozowaniu przeszłości szlacheckiej; prowadząc często polemikę z epigonami romantyzmu. Pismo drukowało poezję, powieści, rozprawy literackie i historyczne. W kwestiach społecznych kładło nacisk na wychowanie religijne i moralne, usiłując

---

³² K. Poklewska, „Dziennik Literacki” (1852–1854, 1856–1870), [w:] *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, red. J. Bachórz i A. Kowalczykowa, Wrocław 1991, s. 204–207; Taż, „Dziennik Literacki” wobec ogólnopolskiej dyskusji nad powieścią, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Hum.-Społ.”, 20, Łódź 1962, s. 1.

JAN ZACHARIASIEWICZ

ADAM PAJGERT

KAROL SZAJNOCHA

LESZEK BORKOWSKI

TADEUSZ WASILEWSKI

WALERY ŁOZIŃSKI

JAN NEPOMUCEN KAMIŃSKI

JÓZEF DZIERZKOWSKI

rozbudzać ducha narodowego w szerokich kręgach czytelniczych. Szczególne znaczenie W. Łoziński, podobnie jak pozytywiści, przypisywał powieści, pisząc o niej na łamach „Dziennika Literackiego”: „Powieść jest obrazem życia, charakterystyką pojedynczych osób i całego społeczeństwa, zwierciadłem czasów” (1887 nr 8). Opinie te wyrażał też w recenzjach z wydawanych wówczas powieści J. Kraszewskiego i M. Bałuckiego. Sam zresztą pisał powieści o tematyce obyczajowej i historycznej, część z nich drukował w „Dzienniku”, aczkolwiek prowadził w nim głównie felieton teatralny.

Do grupy pism literackich należał: „Świt. Tygodnik Naukowy, Literacki i Statystyczny”, ukazujący się w roku 1872 pod red. Romualda Starkla i Bronisława Zawadzkiego, popierający hasła pozytywistyczne. Dużą aktywność publicystyczną, głoszącą podobne hasła, wykazywała „Ojczyzna” — dziennik polityczny, ekonomiczny i literacki (1874/75), redagowany przez Władysława Gałęmberskiego i Teofila Merunowicza. W latach 1871–1883 wiele miejsca problematyce literackiej i historycznej przeznaczał „Przegląd Lwowski”, „pismo dwutygodniowe poświęcone sprawom religijnym, naukowym, literackim i politycznym”, wydawane i redagowane przez Edwarda Podolskiego, w kwestiach politycznych wyrażające stanowisko Kościoła.

W roku 1874 we Lwowie dwie konkurujące ze sobą spółki księgarskie, a mianowicie W. Gubrynowicza i Schmidta oraz F. H. Richtera w spółce z pisarzem i publicystą Józefem Anastazym Rogoszem, rozpoczęły starania o wydawanie czasopism literackich, ogłaszając liczne zapowiedzi w „Dzienniku Polskim” i „Gazecie Narodowej”³³, poprzedzone informacjami korespondentów do warszawskiego „Przeglądu Tygodniowego”, „Kłósów”³⁴ oraz „Bluszczu”. W korespondencji do „Bluszczu” pióra Bolesława Limanowskiego czytamy: „Trzy firmy księgarskie zapowiedziały wydawnictwo pism literackich od dnia 1 października: Księgarnia Polska miała wydawać pismo dwutygodniowe pt. «Pług» i pp. Gubrynowicz z Pillerem «Ruch Literacki»; pp. Rogosz i Rychter [Richter] — «Tydzień». Dwie ostatnie spółki rozwinęły wielką agitację na korzyść swych pism; Księgarnia Polska usunęła się czasowo z pola walki, która przybrała rozmiary prawdziwie amerykańskie. Anonse małe, wielkie, prospekty, ogłoszenia przy rogach ulic przyklejane, od miesiąca zwiastowały pojawienie się «Tygodnia» i «Ruchu Literackiego».

³³ „Dziennik Polski” 1874, nr 131; „Gazeta Narodowa” 1874, nr 131.

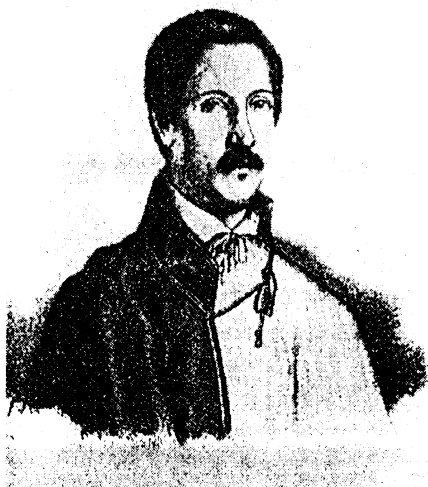
³⁴ „Przegląd Tygodniowy” 1874, nr 8, 18; „Kłósów” 1874 nr 19, s. 103.

JAN DOBRZAŃSKI

WALENTY CHŁĘDOWSKI

AUGUST BIELOWSKI

I zanim termin wyznaczony upłynął, pojawiły się oba pisma: «Tydzień» wyszedł w dwa tygodnie wcześniej — «Ruch Literacki» o tydzień³⁵.

W pierwszej dekadzie września 1879 roku staraniem F. H. Richtera, zasłużonego księgarza lwowskiego, wydawcy „pisma ilustrowanego dla rodzin polskich — „Strzechy” (1868–1878)³⁶ oraz J. A. Rogosza, zaczął się ukazywać „Tydzień Literacki, Artystyczny, Naukowy i Społeczny” (1874–1881). „Strzecha” miała niezwykle starannie redagowany dział literacki. Drukowano w nim teksty znanych polskich autorów, m.in. powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego (*Bezimienna* i *Czarna peretka*), Teodora Tomasza Jeża (*Ojciec Nikon*, *Nihilista*), Jana Zachariasiewicza (*Żona emigranta*), fragmenty pamiętników Wincentego Pola (*Obrazki litewskie*). Zamieszczano też biografie wielu twórców literatury: Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Mieczysława Romanowskiego, Stanisława Jaszowskiego. Sporo miejsca zajmowały opisy zwyczajów i obyczajów ludowych, artykuły i opowiadania o tematyce historycznej, o zabytkach architektury, prowadzono też dział rozrywek.

„Tydzień Literacki, Artystyczny, Naukowy i Społeczny” redagowany był kolejno przez Józefa A. Rogosza (1874–1877), Juliana Ochrowicza i Bruna Abakanowicza (do VII 1877), Józefa Albina Laskownickiego (do VIII 1878), Adama Dominika Bartoszewicza, Mikołaja Biernackiego. Niepowodzenia w pozyskiwaniu prenumeratorów, straty finansowe skłoniły wydawców do sprzedania tygodnika w 1877 roku A. D. Bartoszewiczowi, który nim kierował wspólnie z Mikołajem Biernackim-Rodociem, poetą, satyrykiem i tłumaczem. Po kłopotach z cenzurą w styczniu 1879 r. zmienili tytuł na „Tydzień Polski”. Józef Rogosz potrafił zapewnić periodykom najlepsze pióra, współpracowników redakcji, m.in. Józefa Ignacego Kraszewskiego, Jana Lama, Bolesława Czerwieńskiego, Tadeusza Romanowicza, Karola Libelta, Władysława Sabowskiego, Aleksandra Świętochowskiego. „Tydzień Literacki...” adresowany do mieszczaństwa, inteligencji oraz młodzieży studiującej, prowadzony był w duchu liberalnym. Rogosz znany był z ostrych polemik ideowych, mimo zapewnień, że redagowany przez

³⁵ „Bluszcz” 1874, t. 10, s. 357–358.

³⁶ J. Bujak w art. *Redakcja i administracja „Tygodnia” (I X 1874–31 XII 1881)* odnotował, że F. H. Richter z końcem 1873 r. przestał wydawać „Strzechę” („Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 135; „Prace Bibliotekoznawcze” nr 5, Kraków 1990, s. 76). Zob. też: tenże, „Ruch” i „Tydzień” — *dwa lwowskie periodyki lat siedemdziesiątych XIX wieku*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 155; „Prace Bibliotekoznawcze”, red. J. Jarowiecki, Kraków 1993, s. 81–95.

pełniej głucha. W takich warunkach samodzielne wydawanie literackiego czasopisma w Galicji jest bezwarunkowo nie możliwym³⁸.

W 1874 roku Księgarnia Gubrynowicza i Schmidta rozpoczęła wydawanie „Ruchu Literackiego. Tygodnika Poświęconego Literaturze, Sztukom Pięknym, Nauce i Rzeczom Społecznym” (1874–1878), którego redaktorami kolejno byli: Bronisław Zawadzki (do X 1875), Jan Darosław Amborski (do połowy 1876). W połowie 1876 roku „Ruch Literacki” został zakupiony przez Agatona Gillera i Tadeusza Żulińskiego, którzy stali się faktycznymi wydawcami i redaktorami czasopisma, chociaż W. Gubrynowicz do 10 marca 1877 występował jako redaktor odpowiedzialny. Następnie redakcję przejął Platon Kostecki — polsko-ukraiński poeta, publicysta i współredaktor „Gazety Narodowej” (do połowy lipca 1878), którego zastąpił Jan Mitting, wspierany przez Bolesława Spausta i Franciszka Ksawerego Mastyczowskiego. W czasopiśmie publikowano liczne rozprawy historyczno-literackie, przegląd wydarzeń literackich i artystycznych oraz nowości wydawniczych, utwory prozatorskie i poetyckie, tłumaczenia dzieł pisarzy francuskich i angielskich (np. W. Marrené *Błękitna książeczka*, W Szekspira *Król Henryk VIII*). Do grona autorów należeli m.in. Adam Asnyk, Michał Bałucki, Władysław Bełza, Józef Ignacy Kraszewski, Julian Klaczko, Karol Libelt, Ignacy Maciejewski, Maria Bartusówna, Bolesław Czerwieński, Władysław Ordon, Paulina Wilkońska. Współpracowali też z piśmie Z. Jerzykowski (korespondencja z Niemiec), Hieronim Feldmanowski (z Wielkopolski), Seweryna z Żochowskich Duchńska (z Francji), Kazimierz Chłędowski (z Włoch), Władysław Ludwik Anczyc (z Krakowa). Poszczególными działami w „Ruchu Literackim” zajmowali się: Aleksander Hirschberg — krytyka literacka, Tadeusz Lanecki — odkrycia i wynalazki, Bronisław Radziszewski — nauki przyrodnicze, Leon Biliński — sprawy ekonomiczno-społeczne; B. Zawadzki — przegląd artystyczny i literacki, Klemens Kantecki — bibliografia. Na łamach „Ruchu Literackiego” z filozofią pozytywistyczną polemizował Tadeusz Żuliński (*Wiara i wiedza*), kierując się ideą pojednania osiągnięć współczesnej nauki z prawdami religii objawionej.

W ostatnim dwudziestopięcioleciu XIX wieku rozwinął się kult Adama Mickiewicza. Potwierdzała to stała obecność poezji autora *Pana Tadeusza* na łamach prasy lwowskiej. Jego wyrazem było m.in. powołanie w 1886 roku we Lwowie Towarzystwa Literackiego im. Adama

---

³⁸ Od redakcji, „Tydzień Polski” 1881, t. 12, s. 409.

niego periodyk, będzie pismem „postępowym i uczciwym” nie zawsze pozostawał wierny tej zasadzie. Krytykował konserwatyzm i hasła ultramontańskie głoszone przez stańczyków, ale prowadził też walkę z Janem Dobrzańskim, redaktorem „Gazety Narodowej”³⁷. „Tydzień” solidaryzował się niekiedy z pozytywistami warszawskimi, np. występując w obronie wolności i swobody badań naukowych (Władysław Kozłowski). Na jego łamach wypowiedziano się na temat równouprawnienia ludu i zbratania się z nim, propagowano idee pracy organicznej. A.D. Bartoszewicz zamierzał za pomocą pisma literackiego nie tylko wpływać na kształtowanie gustów czytelników, informując ich o życiu literackim, ale także podejmował szersze problemy społeczne i oświatowe, np. przez opublikowanie opracowania *Wolność i państwo. Studium Społeczne* (nr 14 z 1879 r.) naraził się na kłopoty z cenzurą. Pozyskał do współpracy m.in. Bolesława Limanowskiego, którego publicystyka — obok tekstów A. D. Bartoszewicza, M. Biernackiego, J. A. L. Laskownickiego, J. Ochorowicza, T. Romanowicza — nadawały piśmie charakter radykalny. Szczególną uwagę darzyli problemy pracy na rzecz ludu, szkolnictwa, oświaty ludowej i czytelnictwa, nauczania języka polskiego i historii w szkołach średnich, reformy szkolnictwa technicznego. Podejmowano tematy literackie, pisano o aktualnych wydarzeniach kulturalnych i narodowych. Działy literackie pisma zapępniały utwory m.in.: M. Bałuckiego, J. Blizińskiego, J. I. Kraszewskiego, J. Lama, W. Sabowskiego, B. Prusa, H. Sienkiewicza, E. Orzeszkowej, wiersze A. Asnyka, M. Romanowskiego, R. Zmorskiego, J. Słowackiego, Z. Krasińskiego, T. Lenartowicza, W. Pola, A. Fredry. Prezentowano też sylwetki wybranych pisarzy i ich dorobek literacki. „Tydzień...” usiłował na gruncie lwowskim przeszczepić idee pozytywizmu warszawskiego, co przysparzało redaktorom wiele kłopotów ze strony konserwatywnej części środowiska i spadek zainteresowania pismem. „Tydzień” zmniejszył nakład z ok. 2 tys. egz. do 800, a z końcem 1881 roku M. Biernacki postanowił zawiesić pismo, informując o tym czytelników: „«Tydzień Polski» przestaje wychodzić nie tyle z powodu braku prenumeratorów, ile z tej przyczyny, że prawie jedna trzecia abonujących zalega z opłatą kwartalną, półroczną i roczną i na wszelkie przypomnienia jest najzu-

---

³⁷ Por. J. Rogosz, *Listy otwarte do Jana Dobrzańskiego, właściciela, wydawcy i naczelnego redaktora „Gazety Narodowej”*, dod. do „Dziennika Polskiego” 1873, nr 246, 248, 250, 255.

Mickiewicza, które w 1887 roku rozpoczęło wydawanie czasopisma poświęconego studiom nad życiem i twórczością poety, noszące tytuł „Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”. Jego redakcję stanowił Zarząd Towarzystwa: Roman Pilat, ks. Jan Siemieński, Władysław Bełza, Wilhelm Bruchnalski, Zdzisław Horodyński, Albert Zipper, Ludwik Finkel i Witold Marczewski. Na łamach czasopisma drukowali rozprawy i artykuły wybitni przedstawiciele ówczesnej polonistyki i doskonali znawcy twórczości Mickiewicza: Roman Pilat, Włodzimierz Spasowicz, Józef Tretiak, Władysław Nehring, Aleksander Brückner, Adam Bełcikowski, Piotr Chmielowski, Stanisław Tarnowski, Józef Kallenbach i inni. „Pamiętnik” stał się swoistym pomnikiem żarliwego kultu Mickiewicza. Roczники czasopisma przyniosły „mnóstwo starannie sprawdzonych wiadomości bibliograficznych”, „danych o jego utworach, o autentyczności ich tekstów”, stały się „warsztatem przygotowującym ambitne wydanie dzieł Mickiewicza” (1893–1910). R. Pilat pisał m.in. o autografach *Pana Tadeusza*, o *Farysie*, o wykładach A. Mickiewicza w Collège de France, Wilhelm Bruchnalski — najczęściej o różnych pracach edytorskich, recepcji utworów Mickiewicza w Galicji, Zdzisław Horodyński — o nurtach literackich w pierwszej połowie XIX wieku, badał zależności poezji Mickiewicza od Brodzińskiego, Albert Zipper zajmował się przekładami dzieł Mickiewicza. Po kilku latach zmalało zainteresowanie twórczością Mickiewicza, to miejsce zajęli J. Słowacki i C. K. Norwid. Spowodowało to przekształcenie czasopisma mickiewiczowskiego w nowe, które powstało w 1902 roku pt. „Pamiętnik Literacki” — „czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” (1902–1919 i dalej), którego kolejnymi redaktorami byli: Wilhelm Bruchnalski, Bronisław Gubrynowicz, Edward Porębowicz (1902–1904), od 1905 roku pismo redagował Tadeusz Pini, a od 1908 Ludwik Bernacki, zastąpiony w 1912 roku przez Wiktora Hahna. Czasopismo prowadziło dodatek pt. „Bibliografia Historii Literatury i Krytyki Literackiej”. W chwili powstania wydawca sformułował program pisma, głosząc, że „Pamiętnik” pragnie „rozszerzyć badania naukowe na pisarzy i dzieła wszystkich epok literatury polskiej; wydobyć z zapomnienia, wyjaśniać historycznie, roztrząsać krytycznie zjawiska nieznane i mało znane, dochodzić związku prądów i okazów literatury polskiej z piśmiennictwem powszechnym, przedstawiać, rozbierać, stosować nowe kierunki historii i krytyki literackiej”. „Pamiętnik Literacki” miał stały układ: *Rozprawy*, *Miscellanea*, które potem podzielono na *Materiały i notatki*, *Recenzje*

i przeglądy (w tym cenne recenzje edycji, np. dzieł Słowackiego). Wśród współpracowników znajdowali się najwybitniejsi uczeni, twórcy naukowej polonistyki, m.in.: A. Bełcikowski, B. Chlebowski, P. Chmielowski, W. Nehring, W. Spasowicz, S. Tarnowski, K. Badecki, A. Brückner, J. Chrzanowski, B. Gubrynowicz, E. Porębowicz, K. Wojciechowski i wielu innych. „Pamiętnik Literacki”, rozszerzając badania nad całą literaturą polską, pozyskiwał coraz to nowych współpracowników piszących o Słowackim, Kraszewskim, Mickiewiczu, Naruszewiczu³⁹.

W styczniu 1869 r. Adam Dominik Bartoszewicz zaczął wydawać ilustrowane czasopismo literackie „Mrówkę” (1869–1871), pozostając jednak za zasłoną oficjalnie występującego redaktora odpowiedzialnego⁴⁰. Nie będąc obywatelem austriackim (przybył do Lwowa z zaboru rosyjskiego), zgodnie z prawem prasowym z 17 grudnia 1862, nie mógł figurować jako wydawca i redaktor odpowiedzialny, a nazwiska wydawców i redaktorów „Mrówki” często się zmieniały. W styczniu 1869 roku pismo firmował Teofil Szumski — poeta i powieściopisarz, którego po miesiącu zastąpił Liberat Zajączkowski, od lipca 1869 roku jako wydawca i redaktor występował działacz socjalistyczny i związkowy, drukarz August L. Skerl (do 31 III 1871). W maju 1870 roku doszło do połączenia „Mrówki” z „Dziennikiem Literackim” Władysława Łozińskiego, właścicielem czasopisma stał się A. D. Bartoszewicz. Połączenie pism wpłynęło na pogorszenie się regularności wydawania. „Mrówka” zaczęła ukazywać się jako kwartalnik. A. D. Bartoszewicz starał się o zjednanie wielu znanych ludzi pióra i nauki, ale zabiegi te osłabiała kondycja finansowa pisma. Do grona współpracowników należeli J. I. Kraszewski, Karol Libelt, Władysław Ordon, Bolesław Limanowski, Włodzimierz Wolski, W. Sabowski, Leonard Chodźko, Władysław Bełza, A. J. O. Rogosz, Karol Świdziński, Lucjan Tatomir i in.

Zawartość pisma mieściła się w kilku zmieniających się działach: *Poezja; Powieść*, dramat, komedia, obrazki, szkice, podróże; *Życiorysy*,

³⁹ W. Bruchnalski, *Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza we Lwowie*, „Pamiętnik Literacki” 1936, s. 675–676; J. Krzyżanowski, „Pamiętnik Literacki” i jego dzieje, „Pamiętnik Literacki” 1962, z. 3, s. 66–75; Z. Świdzińska, *Bibliografia „Pamiętnika Literackiego” i „Pamiętnika Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”*, Warszawa 1948.

⁴⁰ M. Konopka, „Mrówka” lwowska 1869–1871 Adama Dominika Bartoszewicza, [w:] *Książki, biblioteki, czasopisma Krakowa i Lwowa XIX i XX wieku*, red. J. Jarowiecki. Kraków 1993, s. 109–139, zob. też: taż, *Adam Dominik Bartoszewicz: redaktor, księgarz i wydawca lwowski (1838–1886)*, Kraków 1995.

szkice historyczne, pamiętniki; *Literatura*, krytyka, przeglądy, sprawozdania; *Nauki przyrodnicze*, higiena; *Ryciny*, *Rebusy*, zagadki, humoreski. W dziale *Poezja* drukowano wiersze Władysława Syrokomli, Teofila Lenartowicza, W. Bełzy, utwory poetyckie pokolenia powstańców i emigrantów, np. K. Świdzińskiego, K. Ostrowskiego, H. Jabłońskiego, J. Tretiaka. Autorami powieści byli m.in. J. I. Kraszewski, T. T. Jeż (Zygmunt Miłkowski), W. Sabowski, Józef Narzymski, Paulina Wilkońska, J. K. Turek. Zamiarem wydawcy było stworzenie pisma literackiego, na którego łamach można by odzwierciedlać przejawy polskiego życia literacko-kulturalnego i artystycznego. Jego zdaniem „Pismo literackie winno pamiętać o najważniejszej rubryce, tj. sprawozdania z ruchu literacko-umysłowego w kraju całym, nie może wyrzec się korespondencji z głównych ognisk tego ruchu, powinno zawiadomić swoich czytelników o tym wszystkim co się pojawia, powinno pobudzać, zasilić ten ruch, pośredniczyć w nim⁴¹. Stąd w dziale *Przegląd piśmiennictwa* drukowano informacje o życiu teatralnym i ruchu wydawniczym w różnych polskich ośrodkach, omawiano czasopisma, głównie literackie ukazujące się w Warszawie („Tygodnik Ilustrowany”, „Kłosa”), w Krakowie („Kalina”), w Poznaniu, Wrocławiu, przede wszystkim jednak we Lwowie („Nowiny”, „Strzecha”, „Dziennik Lwowski” i in.). W tym kontekście fałszywa wydaje się sformułowana przez Bronisława Nadolskiego w dwudziestolecie międzywojennym opinia, że „taka «Mrówka» zaniedbała całkiem stronę literacką⁴². Jeżeli oceniać czasopismo, to można zauważyć, że redaktorzy bardziej faworyzowali pokolenie schodzących romantyków niż autorów związanych z ruchem pozytywistycznym.

Sporo miejsca zajmowały recenzje książek polskich i obcych, omówienia sztuk teatralnych, przybliżano też czytelnikom sylwetki sławnych Polaków (np. Mikołaja Kopernika, Adama Mickiewicza, Hugo Kołłątaja, Fryderyka Chopina), publikowano artykuły popularno-naukowe. Część publicystyki dotyczyła spraw oświaty ludowej, podniesienia poziomu oświaty, przeobrażeń szkolnictwa.

Do grupy czasopism literackich i kulturalnych należały też: ultramontański „Przegląd Lwowski” (1871–1883), „pismo dwutygodniowe poświęcone sprawom religijnym, naukowym, literackim i politycznym”, redagowane przez ks. Edwarda Podolskiego. W czasopiśmie wiele miej-

---

⁴¹ „Mrówka” 1869, nr 6, s. 94.

⁴² B. Nadolski, *op. cit.*, s. 459.

sca zajmowały: przeglądy literatury historycznej, notatki literackie, wiersze (np. J. U. Niemcewicz, F. Zabłockiego, M. Czartoryskiej, B. Zaleskiego). Wśród autorów byli m.in. W. Łoziński, hr. Dzieduszycki, Stefan Pawlicki. Na łamach „Przeglądu Lwowskiego”, który wyróżniał się szczególną agresywnością wobec nowatorskich tendencji i poglądów filozoficznych: polemizował nie tylko z materializmem przyrodniczym i teorią Darwina (Stefan Pawlicki: *Człowiek i mała, Dusza, mózg i myślenie*), ale także z umiarkowaniem religijnym konserwatystów (ks. Zygmunt Golian: *Moderanci*)⁴³. Podobny charakter miała klerykalna „Kronika Powszechna” — tygodnik społeczny, literacki i naukowy (1910–1914), wydawany przez Stanisława hr. Badeniego, redagowany przez Tadeusza Jeske-Choińskiego i Jana Tadeusza Nowakowskiego, a od 1912 przez Tadeusza Czapelskiego, a firmowany przez Towarzystwo im. Piotra Skargi; „Życie. Tygodnik Polityczny, Społeczny i Literacki” (1910–1912), związane z tzw. lewicą niepodległościową, redagowane przez Gustawa Daniłowskiego i Michała Janika. Oba te tygodniki redagowane były przez ludzi żytych przez długie lata z Warszawą i Krakowem, którzy nie znali należycie nastrojów Galicji i społeczeństwa Lwowa, nie mieli też widoków powodzenia w mieście nad Pełtwią. Daniłowski o poglądach lewicowych nie znał nastrojów Galicji, „poziomu czytelnictwa i jego zainteresowań nie zbadał, kontaktu ze społeczeństwem nie miał”, „był duchem i treścią obcy sferom lwowskim”, zaś T. Jeske-Choiński „jako publicysta był spóźniony o całe lat trzydzieści, kiedy to walczył z pozytywistami warszawskimi i stał u boku Jeleńskiego, dzierżąc sztandar antysemityzmu”⁴⁴. Konserwatywne poglądy redaktorów „Kroniki Powszechniej” na bieżącą literaturę nie znajdowały uznania czytelników chłonących nowe prądy, „a już ton wybitnie klerykalny, narzucony przez jezuitów tygodnikowi temu, zacieśnił ramy odbiorców do minimum”. Nie ożywiały pisma mało znani pisarze: Antoni Miecznik, Edward Ligocki, Jan Andruszewski. Na łamach „Życia” dominowała w warstwie literackiej powieść odcinkowa i nowele (m.in. powieść Daniłowskiego *Maria Magdalena*, Jana Kleczyńskiego *Julek*), drukowano też utwory poetyckie. Pismo uświetniały nazwiska Andrzeja Struga, Marii Markowskiej, Juliusza Kadena, Marii

⁴³ H. Markiewicz, *Pozytywizm*, Warszawa 1978, s. 67.

⁴⁴ S. Lam, *op. cit.*, s. 89–90. Szerzej na temat „Życia” pisał J. Myśliński w art. *Lwowski tygodnik „Życie” (1910–1912)*, [w:] *Mappa mundi: zbirnik naukovich prac na pošanu Jaroslava Daškeviča z nagodi jogo 70-riččja: studia in honorem Jaroslavi Daškevič septuagenario dedicata*, red. I. Girič i in., Lviv (Lwów) 1996, s. 722–734.

Dąbrowskiej, Mariana Kukiela oraz innych autorów związanych z obozem socjalizmu niepodległościowego. Pismo miało rozbudowane działy polemiczne *Misericordia* oraz *Silva rerum*. Charakterystyczna dla „Życia” była stale obecna tematyka ukraińska, redakcja z sympatią odnosiła się do spraw ukraińskich, polemizując z negatywnymi wypowiedziami na ich temat w prasie Narodowej Demokracji i Podolan.

Wśród periodyków zawierających materiał literacki znalazły się też:

- radykalny „Przegląd Społeczny. Pismo Naukowe i Literackie” (1866–1887) Bolesława Wysłoucha, z którym współpracowali Jan Kasprowicz, Teodor Tomasz Jeż, Iwan Franko, Bolesław Limanowski, Wilhelm Feldman, Ludwik Krzywicki — na jego łamach rozbudowany był dział powieści, opowiadań i poezji;
- „Strzecha. Pismo Ilustrowane dla Rodzin Polskich” (1868–1878), redagowane przez Franciszka Waligórskiego i F. H. Richtera — na łamach tego miesięcznika publikowano szczególnie wiele utworów romantyków;
- „Gwiazda. Czasopismo dla Płci Niewieściej” (1869–1870), którego wydawcą i redaktorem był Hipolit Stupnicki (w kwestii kobiecej zajmowało anachroniczne stanowisko: wyrażało konieczność utrzymania ról kobiecych i męskich, odwołując się do poglądów Bronisława Trentowskiego)⁴⁵;
- „Iris. Pismo Literackie i Artystyczne” (1899–1900) wydawane przez Koło Literacko-Artystyczne pod red. znanego krytyka i dziennikarza, Stanisława Schnür-Pepłowskiego oraz Michała Rollego.

W latach 1871–1872 ukazywała się też „Gazeta Literacka” pod red. Jana Śliwińskiego, zaś w latach 1882–1883 „Przedświt” — „dwutygodnik literacki, artystyczny, naukowy i społeczny”, redagowany najpierw przez A. Cz. Stehlika, a następnie J. H. Richtera. Problematyce literackiej i artystycznej oraz naukowej poświęcony był dwutygodnik dla kobiet pt. „Przedświt” (1893–1898), początkowo wydawany przez Eulenfelda Bolesława (Bolesławicza), a od numeru 22 z listopada 1893 przez Janinę Sedlaczkową, która pismo redagowała. Osobliwością „Przedświtu” była jawna sympatia dla równouprawnienia oraz pedagogiczno-patriotyczna edukacja. Ale periodyk miał cechy magazynu społeczno-literackiego. W dziale literatury pięknej obok obrazków i wierszy Sedlaczkowej

---

⁴⁵ I. Franke, *Polska prasa kobieca w latach 1820-1918. W kręgu ofiary i poświęcenia*, Warszawa 1999, s. 192.

i jej brata Edwarda przedrukowywano opowiadania Marii Rodziewiczówny, szkice Henryka Sienkiewicza, wiersze Marii Konopnickiej, teksty Marii Bartusówny, Jadwigi Łuszczewskiej.

W latach dziewięćdziesiątych ukazywały się jednoroczne efemerydy, takie jak: „Kwiaty Powieściowe. Tygodnik Beletrystyczny” (1886) wydawany i redagowany przez Stanisława Manieckiego oraz „Kwiaty — tygodnik ilustrowany poświęcony literaturze, sztuce i nauce” (1897) pod red. Teofila Szumskiego. W roku 1894 ukazywała się „Kronika Społeczna i Literacka”, dwutygodnik pod redakcją Hieronima Topolnickiego, zaś w roku 1888 „Wieczory Zimowe” — pismo poświęcone powieściom, romansom, nowelom, wspomnieniom” pod red. Teofila Szumskiego.

W latach 1883–1888 wychodziło we Lwowie „Ognisko Domowe. Czasopismo Literacko-Artystyczne, Naukowe i Społeczne”, które od rocznika trzeciego zmieniło podtytuł na „Ilustrowane Czasopismo Literackie”. Jego założycielem był Klemens Łukaszewicz, który pełnił też funkcję redaktora odpowiedzialnego. W numerze pierwszym z 20 XII 1883 pisano: „chcemy w przystępnych nam granicach czuwać nad czystością uczuć patriotycznych, ogrzać serca ziębące bez nadziei w lepszą przyszłość (...) pragniemy rozwinąć sztandar narodowy w całej okazałości”⁴⁶. Po śmierci K. Łukaszewicza w 1885 roku redaktorem naczelnym został Kazimierz Madalkiewicz, dotychczasowy kierownik literacki i współtwórca pisma, redaktorem odpowiedzialnym zaś Jan Czaiński. W pierwszym roku istnienia pismo cieszyło się dużym uznaniem czytelników. Jeden z nich pisał: „Idzie mi głównie o rzetelne przyznanie Szanownemu Panu, że trafiłeś w ton jedynie właściwy”⁴⁷. Natomiast Teofil Lenartowicz w liście z Florencji, gratulując redaktorom sukcesu, dodawał: „A teraz przyjmijcie raz jeszcze najszczerze dzięki za wasze życzliwe słowo, i za pismo, które mi wielką zrobiło przyjemność jako dowód żyjącego ducha narodowego na całej przestrzeni ukochanej ojczyzny”⁴⁸. Z analizy zawartości pisma wynika, że w „Ognisku Domowym” najwięcej miejsca poświęcono literaturze i zagadnieniom literackim (64,5%: opublikowano 79 utworów epickich, 170 wierszy, 13 utworów dramatycznych), życiu literackiemu i teatralnemu poświęcono 483 publikacji, zamieszczono 221 cytatów z różnych dzieł, 68 felietonów, 59

---

⁴⁶ *Od redakcji*, „Ognisko Domowe” 1883, nr 1, s. 1.

⁴⁷ *Początek do redakcji*, „Ognisko Domowe” 1884, nr 2, s. 22.

⁴⁸ *Korespondencja z Florencji*, „Ognisko Domowe” 1884, nr 8, s. 125.

recenzji; kolejne miejsce zajęła problematyka naukowa i popularno-naukowa (15,8%): artykuły historyczne, biograficzne, z zakresu techniki, nauki o Ziemi. Życiu politycznemu poświęcono 2,4%: odnotowano np. 515 różnych wydarzeń w świecie i Polsce. Pozostałą część miejsca zajęły ilustracje i objaśnienia do nich (12,3%), rozrywka, sprawy redakcyjne. Autorami utworów epickich byli m.in. Michał Bałucki, Władysław Bełza, Mieczysław Romanowski, Karol Brzozowski, Wacław Kaszyc, utworów zaś utworów wierszowanych Marta Bartus, K. Brzozowski, Zdzisław Onyszkiewicz, M. Romanowski, Teofil Lenartowicz, Seweryna Dudzińska, Juliusz Hen, Aleksander Ubysz. Publikowane dramaty wyszły spod piór Ludwika Starzeńskiego, Tomasza Olizarowskiego, Adolfa Walewskiego, Józefa Abgarowicza i innych. W dziale cytatów zatytułowanym *Ze skarbcza narodowego* obecni byli: Jan Kochanowski, Julian Ursyn Niemcewicz, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, Józef Bohdan Zaleski, Eliza Orzeszkowa, Władysław Bełza, Agaton Giller.

Wśród czasopism literacko-artystycznych wyraźnie zaznaczył swą obecność wspomniany wcześniej miesięcznik „Ateneum Polskie”, wydawany w 1908 roku przez środowisko narodowo-demokratyczne, poświęcony sprawom kultury. Jego redaktorem był Stanisław Zakrzewski, kierujący Katedrą średniowiecznej historii Polski w Uniwersytecie Lwowskim, dyrektor Towarzystwa Wydawniczego powstałego w 1897 roku, wchodził także w skład Komitetu Głównego SDN w Galicji. Powołane do życia czasopismo miało ułatwić Narodowej Demokracji w Galicji dotarcie do środowisk literackich i artystycznych. Zakrzewski zaprosił do współpracy wielu ludzi nie związanych organizacyjnie z obozem narodowym, podkreślając usługowe funkcje czasopisma wobec kultury polskiej. Mniejszą uwagą darzył problemy związane z ideologią narodowo-demokratyczną, co w rezultacie spowodowało zawieszenie pisma przez kierownictwo SDN. Skład Komitetu redakcyjnego „Ateneum Polskiego” tworzyli: Stanisław Zakrzewski, Stanisław Grabski, Jan Kasprowicz, Edward Porębski, Marian Raciborski i Tadeusz Sobolewski⁴⁹.

Szczególne miejsce wśród periodyków literacko-artystycznych zajmował wytworny pod względem graficznym najpierw kwartalnik, a następnie rocznik — „Lamus” (1908–1913), wydawany przez rodzinę Pawlikowskich, pod redakcją Mieczysława Pawlikowskiego. Zgodnie ze

---

⁴⁹ Por.: U. Jakubowska, *Z dziejów prasy demokratyczno-narodowej — „Ateneum Polskie” z 1908 r.*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1983, nr 1, s. 107–119. Zob. też: R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893–1939*, Wrocław 1980.

swym tytułem w dziale archiwalno-edytorskim publikowano np. pierwodruki nieznanych dotąd rękopisów A. Mickiewicza, J. Słowackiego, listy C. K. Norwida, fragmenty pamiętników pisarzy. W nawiązywaniu do przeszłości szukano uzasadnień dla własnych poczynań literackich, dla formowania metryki literackiej neoromantyzmu polskiego. W dziale współczesnym popularyzowano głównie poezję i prozę parnasistowską i modernistyczną (J. Kasprówic, L. Rydel, L. Staff, M. Wolska, S. Wyspiański), przekłady J. M. Hérédii, J. Laforgue'a, E. Verhaerena i in. Pismo nosiło charakter elitarny.

Nieco odmienny, bardziej akademicki charakter miał dwutygodnik „poświęcony kulturze polskiej, filozofii, sprawom społecznym, literaturze, teatrowi, muzyce i sztukom plastycznym” pt. „Widnokreśli” (1910–1911), pismo o charakterze eklektycznym, którego redaktorami zostali: Marian Olszewski, Bronisław i Leon Biegeleisonowie, Tadeusz Dąbrowski. W zespole redakcyjnym znajdowali się też Józef Jedlicza, Marian Olszewski, Ludomir Różycki, Roman Zrębowicz. Pismo miało promować młodych pisarzy, ożywić atmosferę kulturalną miasta. Nieprzeciętną umysłowością i talentem wyróżniał się Tadeusz Dąbrowski, piszący artykuły o nowej literaturze, pasjonował się m.in. Józefem Korzeniowskim i Stanisławem Brzozowskim. Podobnymi cechami obdarzony był Roman Zrębowicz, entuzjasta C. K. Norwida, pisał o sztuce współczesnej, zaś Marian Olszewski zajmował się filozofią i historią sztuki. Rozległy zakres tematów reprezentowały w piśmie znakomite nazwiska: Kazimierz Twardowski (filozofia), Benedykt Dybowski (nauki przyrodnicze), Feliks Koneczny, Ludwik Kulczycki, Bolesław Limanowski (nauki społeczne), Stanisław Brzozowski, Manfred Kridl, Karol Irzykowski (krytyka literacka), Józef Jedlicz, Stanisław Maykowski, Feliks Przysiecki, Henryk Zbierzchowski (literatura piękna)⁵⁰.

Grupę periodyków literacko-artystycznych wspomagały też magazyny ilustrowane, a wśród nich szczególnie tygodnik „Nasz Kraj” (1906–1912), którego redaktorami kolejno byli: Bronisław Laskownicki, Tadeusz Pawlikowski i in. Początkowo miał „służyć polskiej literaturze i sztuce”, później — stając się luksusowym magazynem literackim — przekształcił się w „zwierciadło interesujących aktualności”.

Treści literackie i naukowe zawierał też „tygodnik polityczny, ekonomiczny, społeczny, naukowy i literacki” — „Nowy Prąd”, ukazujący

---

⁵⁰ Por. C. Gajkowska, *Czasopiśmiennictwo literackie XIX wieku*, [w:] *Słownik literatury polskiej*, op. cit., s. 144–156.

się w 1912 roku pod redakcją Ludwika Kulczyckiego, wcześniej związanego z „Widnokrzem”.

Ważną rolę w środowisku lwowskim spełniały periodyki satyryczne i humorystyczne, które operowały głównie tekstem, częściowo rysunkiem i karykaturą⁵¹. Szczególnie pozytywistyczne hasło „pracy u podstaw” znalazło swój oddźwięk w satyrze rysunkowej, gdzie występowało przeciwko idealizacji tradycji szlacheckiej, co wyraziło się w wytykaniu wad i błędów narodowych, nie przepuszczano krajowym urzędnikom, uprawiano satyrę polityczną, atakując zarówno konserwatystów, jak i przedstawicieli nurtów radykalnych. Satyra lwowska często przyjmowała formę publicystyki dydaktycznej, bywała często ostra, bezkompromisowa, a jej twórcy, sięgając regularnie po tematy polityczne, usiłowali bronić tożsamości narodowej, występując przeciwko tym, którzy sprzyjali zaborcom, wyrażali lojalność wobec nich. Atakowali konserwatystów, krakowskich stańczyków, lwowskich „mameluków” — proaustriacką grupę kierowaną przez Agenora Gołuchowskiego i Floriana Ziemiałkowskiego, federalistów Franciszka Smolki, demaskowano fałszywe rozumienie patriotyzmu⁵². Lwowskie czasopisma humorystyczne i satyryczne często szczyły z gwałtownych polemik, antagonizmów i walk między koteriami i ugrupowaniami galicyjskimi o przywództwo w narodzie. Spośród licznych tytułów pism i jednodniówek humorystycznych oraz satyrycznych kilka zasługuje na bliższą uwagę.

W latach 1866–1868 wychodził „Chochlik. Pisemko Wesołe”, który zyskał dużą popularność za krytycyzm i drapieżną politykę⁵³. Periodyk zwalczał lojalność i ugodowość w stosunku do zaborcy, zaś redaktor-założyciel Włodzimierz Zagórski zaopatrzył pismo w charakterystyczne motto: „Jeśli gryzę co, to sercem gryzę”. Pismo miało też innych

---

⁵¹ O lwowskiej prasie satyrycznej, zob.: T. Krzyżewski, *Weterani lwowskiego czasopiśmiennictwa humorystycznego (Z dziejów polskiej prasy w Galicji 1834–1918, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” z 1976, t. 15, z. 2, s. 171–205; B. Nadolski, Lwowskie czasopiśmiennictwo humorystyczne z XIX wieku, „Kurier Literacko-Naukowy” 1934, nr 45; Z. Skorupa, Dziennikarstwo galicyjskie w optyce satyrycznej lwowskich czasopism humorystyczno-satyrycznych z poł. XIX stulecia, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1989, nr 1, s. 5–28.*

⁵² Szeroko o funkcjach satyry we Lwowie pisała E. Skorupa, *Lwowska satyra polityczna na łamach czasopism humorystyczno-satyrycznych epoki pozytywizmu*, Kraków 1992.

⁵³ Mylą się H. Górska i E. Lipiński (*Z dziejów karykatury polskiej*, Warszawa 1977), którzy podają daty graniczne „1868–1871” (s. 114). W 1871 ukazał się inny „Chochlik” pod redakcją W. Zagórskiego.

redaktorów: Antoniego Zimmermanna, Teodora Krzyżanowskiego oraz Ferdynanda Koestlicha, Adolfa Grafczyńskiego. Miało ukazywać się dwa razy w miesiącu, ale konfiskaty prasowe zakłóciły planowaną regularność. Pierwszy numer „Chochlika” ukazał się 1 lutego 1866, zastępując o podobnym charakterze „Śmigusta. Pisemko Humorystyczno-Polityczne” (1866), którego motto brzmiało: „Ach wody, wody wiślanej! Bo świat ten bardzo zbrukany!” Wydawcami i redaktorami kolejno byli: Władysław Bielewicz i Ferdynand Koestlich. W numerze 9 z 1866 roku „Śmigusta” można było przeczytać: „Z dniem 1 stycznia roku przyszłego „Śmigust” wychodzi przestaje, natomiast „Chochlik” tak jak z początkiem roku bieżącego wychodzi będzie”, zaś „Chochlik”, pisemko wesołe, poświęcone satyrze i humorowi i w tym tylko rodzaju traktując wszelkie kwestie polityczne, z bliska obchodzące wszystkie dzielnice dawnej Polski, jak niemniej i chłostające wady społeczne, rozpoczyna rok drugi istnienia swojego”. „Chochlik” w 1866 roku współzawodniczył też z innym ilustrowanym pismem satyryczno-politycznym pt. „Bąk” (1868), którego wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym był Zygmunt Baschny (ukazało się tylko 5 numerów). Rok wcześniej Kornel Piller wydawał i redagował „Sowizdrzała” — pismo humorystyczne.

W zakresie satyry politycznej we Lwowie wyróżniały się: „Szczutek. Pisemko Humorystyczne” (1869–1896), „Pociągiciel” (1911–1918). „Szczutek”, który od roku 1875 nosił podtytuł „Pismo satyryczno-polityczne”, założony i redagowany przez Liberata Zajączkowskiego, zyskał znakomitych ilustratorów i twórców karykatur, m.in. w osobach Edwarda Błotnickiego, Wilhelma Leopolskiego, Zygmunta Sidorowicza, Tadeusza Rybkowskiego oraz literatów: Jana Lama, Włodzimierza Zagórskiego, Mikołaja W. Biernackiego⁵⁴. Pismo obfitowało w karykatury o tematyce politycznej, podobnie jak i „Chochlik”. Tematy czerpano z obserwacji życia obyczajowego Galicji, ważnych wydarzeń politycznych i społecznych, np. dotyczyły antagonizmów żydowsko- i ukraińsko-polskich, zachowań Polaków — ministrów austriackich, dotyczyły też polityki mocarstw zaborczych, Austrii i Prus, cesarza Wilhelma i kanclerza Bismarcka. Założeniem programowym redakcji było, „by wszystkich — bez względu na status społeczny, stanowisko, autorytet — lekceważyć poprzez śmiech, kpinę, sarkazm, by pozbawić powagi”⁵⁵.

---

⁵⁴ Por. H. Górską, E. Lipiński, *Z dziejów karykatury polskiej*, Warszawa 1977, s. 113–117B.

⁵⁵ E. Skorupa, *Lwowska satyra polityczna...*, s. 10.

Po dziewięciu latach redakcja z powagą podsumowała dorobek, pisząc: „Pismo nasze kończy dziś dziewiąty rok wiernej służby prawdzie i miłości, a broniąc śmiało wielkie te zasady, zwalczać będzie i nadal wszelkie zapędy ku podkopaniu cnoty narodowej, która ma źródło nie tylko w prawdzie i miłości. Bronią naszego pisma jest satyra i humor — broń to niebezpieczna i straszna, jeśli nią włada ręka lekkomyślna, skuteczna i wielkie zasługi oddająca sprawie, gdy sumienie nią kieruje a bezstronność zaostrza”⁵⁶. Podobnie postępowali redaktorzy „Pocię-gła”, noszącego podtytuł „Czasopismo ilustrowane tknięte humorem i satyrą”, założonego w 1911 roku, a ukazująca się pod redakcją Jana Bolkota.

W latach 1882–1884 Franciszek Henryk Richter wydawał „tygodnik satyryczno-humorystyczny” pt. „Różowe Domino”, którego redaktorem odpowiedzialnym był W. Zagórski. Po roku dokonał oceny periodyku: «Różowe Domino» odznacza się niezależnością, wykwinną literacką formą oraz doborem i różnorodnością treści. Oprócz wstępnego artykułu streszczającego polityczną sytuację zawiera „Różowe Domino” w felietonie humorystyczne nowelki, portrety polityczne oraz fraszki i ucinki humorystyczno-satyrycznej treści, a poświęcone głównie artystycznej, literackiej, społecznej i towarzyskiej krytyce. Dodatek polityczny, społeczny i literacki zawiera artykuły poświęcone bieżącym politycznym i społecznym kwestiom, dział ekonomiczny, krytykę artystyczną i literacką, łamigłówki, szarady, zagadki i szachowe zadania”⁵⁷. Wśród autorów znajdowali się m.in.: Włodzimierz Zagórski, Mikołaj Biernacki-Rodoć, Anastazy Jan Waruszyński, Julian Dekorowicz. Po śmierci F. H. Richtera w 1883 roku pismo przeszło na własność W. Zagórskiego i W. Manieckiego.

W latach 1897–1890 pojawiło się inne „Różowe Domino”, najpierw tygodnik, a następnie dwutygodnik, początkowo wydawane i redagowane przez Franciszka Twardowskiego, a od nr 20 z 1898 roku przez Anastazego Jana Waruszyńskiego. Pismo zachowywało apolityczny charakter, zapełniane było głównie satyrą obyczajową, humoreskami i anegdotami. Satyrą obyczajową wślawił się też dwutygodnik humorystyczny „Śmigus” (1885–1890), wydawany i redagowany przez poetę i pisarza Bolesława Czerwieńskiego, którego po jego śmierci zastąpił Aleksander Milski. Na łamach „Śmigusa” zamieszczali swoje prace

---

⁵⁶ *Słowo od redakcji*, „Szczytek” 1877, nr 51/52.

⁵⁷ „Różowe Domino” 1883, nr 1.

Marceli Harasimowicz, Bruno Tępa, Jan Skarbak Kruszewski, Tadeusz Popiela, autorem wielu tekstów o Żydach był Adolf Kitschman. Spośród pozostałych pism satyrycznych i humorystycznych wymienić można: „Szaławilę. Pismo Polityczno-Humorystyczne” (1869), którego wydawcami i redaktorami kolejno byli: W. Buynowski, J. Osiecki, J. Wybranowski; „Śmieszka. Pisemko Wesołe” (1868) pod red. Astolfa Grafczyńskiego⁵⁸, z którym współpracował W. Zagórski; miesięcznik „Żart” (1897–1902) pod red. A. Zasowskiego, uprawiający satyrę obyczajową. Pisma satyryczne zamieszczały wiele tekstów słownych i rysunkowych skierowanych przeciwko różnym przejawom niedojrzałości zarówno szlachty, jak i mieszczaństwa, braku odwagi i serwilizmem wobec władz zaborczych, uniżoność wobec arystokracji. Wyszłydzwały zakusy administracji austriackiej i krajowej, drwiąc z postaw konserwatywnych, klerykalnych. Szczególnie ugrupowania demokratyczne chętnie i często posługiwały się satyrą, i to nie tylko na łamach periodyków humorystyczno-satyrycznych.

Satyrycy owych lat tworzyli „negatywną fotografię czasu, która odwrócona daje portret realny i wierny”, byli też „nieodłącznymi towarzyszami czasów i wojen społecznych w literaturze”⁵⁹, zapewne tworzyli świat mocno przerysowany, pełen śmieszności, kreowali postaci hiperlojalnych obywateli, karierowiczów, tracących poczucie więzi narodowych, zatracających oznaki polskości.

W świetle powyższego trudno byłoby podzielić wspomnianą na wstępie opinię o tym, że w połowie XIX wieku Lwów był „pustynią kulturalną”. Okres autonomii galicyjskiej spowodował żywiołowy rozwój prasy, w tym czasopism literackich i społeczno-kulturalnych, spowodował też, że na łamach prasy codziennej i tygodników politycznych wiele miejsca poświęcano literaturze i problemom kultury. Można z pełnym przekonaniem zauważyć, że we Lwowie — poza wyjątkami — czytelnik był głównie „obsługiwany” przez dodatki i kolumny kulturalno-literackie dzienników, czego wyrazistym przykładem był „Przewodnik Naukowy i Literacki”. W tym okresie na łamach prasy spotykamy wielkie i mniej znane nazwiska literackie, obok których występowały zawodowi dziennikarze, ludzie pióra o specjalnych kwalifikacjach, specjalistycznym przygotowaniu. Spowodowało to, że nastą-

---

⁵⁸ H. Górska i E. Lipiński stwierdzili, że pisma nie udało się odnaleźć (*op. cit.*, s. 115). Tymczasem numer 1 zachowany jest w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej.

⁵⁹ W. Feldman, *Piśmiennictwo polskie ostatnich lat dwudziestu*, Lwów 1902, s. 43.

pił bujny rozkwit publicystyki, ale prasa stworzyła możliwość stałej działalności recenzenckiej, literackiej i teatralnej, rozwinął się też wtedy nowy gatunek z pogranicza literatury i dziennikarstwa — felieton i jego odmiana kronika tygodniowa lub miesięczna (uprawiali go np. Jan Lam, Juliusz Starkel). Rozwijająca się prasa wpłynęła ożywiająco na twórczość literacką. Jej redaktorzy starali się pozyskiwać dla poszczególnych tytułów znanych i cenionych pisarzy, stwarzali też korzystne warunki egzystencji materialnej młodym (i nie tylko) twórcom. Zamieszczano w prasie liczne formy wypowiedzi literackiej: opowiadania, nowele, wiersze, powieści w odcinkach. Można zatem mówić o ścisłym związku prasy lwowskiej z literaturą i jej twórcami, co korzystnie wpływało na rozwój kulturalny miasta i całej Galicji, chociaż zapewne większy wpływ miała prasa krakowska. A gdy dodamy, że na łamach wspomnianych w artykule pism ścierały się poglądy twórców i krytyków literackich, publicystów różnych orientacji, że znajdowały się w nich treści edukacyjne, publikowano wyniki badań naukowych, to z przekonaniem stwierdzić możemy, że prasa lwowska w okresie autonomii stała się ważnym czynnikiem wpływającym na kształtowanie opinii publicznej, rozwój kultury i świadomości narodowej.